

УДК 343.261-052:32(497.1)”1948/1956”
323.281(497.115)
343.819.7

DOI: <https://doi.org/10.5937/bastina34-49579>

Оригинални научни рад

Ена С. МИРКОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Небојша В. СТАМБОЛИЈА**

Институт за савремену историју, Београд

СТАТИСТИЧКА АНАЛИЗА ЗАТОЧЕНИКА ПО ОСНОВУ ИНФОРМБИРОА СА ПРОСТОРА АУТОНОМНЕ КОСОВСКО-МЕТОХИЈСКЕ ОБЛАСТИ***

Айсџиракџи: Сукоб са Информбироом (ИБ) и прекид савезничких односа са Со-вјетским Савезом означио је прекретницу у развоју Комунистичке партије Југославије (КПЈ). Од верне следбенице СССР, комунистичка Југославија је постала прва земља која је развила „сопствени пут у социјализам“, а Јосип Броз први комунистички лидер који је рекао „историјско не“, Јосифу Висарионовичу Стаљину. Последице ове одлуке по земљу биле су вишеструке, на политичком, економском, војном, али и друштвеном плану. Једна од њих је да је вршена репресија према свима који су исказивали симпатије према СССР-у или критиковали нову југословенску политику. Резултат је било хапшење и ислеђивања више хиљада људи „због подршке ИБ-у“, стварне или наводне, те њихово кажњавање и слање на ревидирање ставова у затворе и логоре широм Југославије. Један од најпознатијих и најозлоглашенијих био је комплекс логора на јадранском острву, Голом отоку, формиран управо у циљу кажњавања „информбировача“ из целе државе. У овом раду смо настојали да на основу релевантне литературе и историјских извора, статистички обрадимо структуру заточеника Голог отока са простора Аутономне Косовско-метохијске Области (АКМО).

Кључне речи: Голи оток, Информбиро, Косово и Метохија, заточеници, репресија, комунисти.

СУКОБ СА ИНФОРМБИРООМ И РЕПРЕСИЈА НАД „ИБЕОВЦИМА“ КАО ЊЕГОВА ПОСЛЕДИЦА

Крај Другог светског рата донео је значајне промене на политичкој карти Европе: Совјетски Савез је изашао као победник и значајан фактор у међународним односима чији се утицај није могао заобићи (Мораћа–Стојановић 1985: 313). Такође је дошло до промена у многим источноевропским државама у којима комунистичке партије долазе на власт или на неки начин учествују у њој, а ојачале су и у појединим западним земљама попут Италије и Француске (Тошић Малешевић 2016: 303).

* Научни сарадник, ena04111986@gmail.com

** Научни сарадник, nstambolija@yahoo.com

*** Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-66/2024-03 од 26. 1. 2024. године.

Са друге стране, захваљујући односа са западним савезницима које је уследило одмах после рата, као и доношење Маршаловог плана и Труманове доктрине довели су до још извесније блоковске, хладноратовске поделе. Пошто је Коминтерна била укинута 1943. године, престала је да постоји кровна организација под којом су функционисале све комунистичке партије. Лидер СССР-а, Јосиф Висарионович Стаљин, одлучио је да на нову светску поделу одговори формирањем новог врховног тела, коме је требало у пракси потчинити све комунистичке партије и ставити их под диктат СКП(б)-а. Разговори о томе вођени су одмах након рата, између осталих и са Јосипом Брозом Титом, у Москви 1945. године (Дедијер 1953: 436). Нова организација, под називом Информациони биро комунистичких и радничких партија-Коминформ (ИБ) званично је формирана 27. септембра 1947. године, у Шкљарској Поремби, малој бањи у близини Вроцлава у Пољској. На том састанку присуствовали су представници комунистичких партија СССР-а, Југославије, Бугарске, Чехословачке, Мађарске, Пољске, Румуније, Италије и Француске. Највећи заговорници формирања ИБ-а биле су комунистичка партија СССР-а и Југославије, а донета је одлука да Београд буде седиште ИБ-а, чиме се Југославија још јасније сврстала као једна од највернијих следбеница и савезница СССР-а (Petranović 1988: 181).

Међутим, ово савезништво је врло брзо доведено у питање: инсистирање СССР-а на слепој послушности са једне стране и настојање Југославије да до неке мере самостално доноси одлуке у међународној политици, поготово у односу на суседне земље попут Бугарске и Албаније, као и самосталности у унутрашњим питањима, били су главни узроци раздора међу доскорашњим савезницима. Очекивање Југославије да јој СССР препусти Балкан као своју сферу утицаја, а не као простор на коме се спроводи политика СССР-а, те и међусобна суревњивост двојице лидера Тита и Стаљина, брзо су узроковале разлаз међу њима (Аникејев 2011: 462).

Варница која је запалила ватру била је конференција за штампу одржана 18. јануара 1948. године у Букурешту, приликом посете бугарског председника владе Георги Димитрова Румунији, на којој је најавио стварање Балканске федерације, у коју би поред балканских држава ушла чак и Грчка (Тошић Малешевић 2016: 315). Стаљин је оштро реаговао, позвавши у Москву председнике Бугарске и Југославије (при чему је уместо Броза отишао Едвард Кардељ, што је морало повредити Стаљинову сујету) (Ванас 1990: 52). Југословенска делегација је одбила Стаљинов предлог о стварању федерације између Бугарске и Југославије, што је потврдила и званично одлуком Политбироа, која је тумачена у Москви као отворено исказивање непослушности (Petranović 1995: 236-247). Уследило је најпре повлачење совјетских војних и цивилних стручњака из Југославије, а убрзо и писмо од стране ЦК СКП (б), од 27. марта 1948. године, у коме је отворено критиковано руководство КПЈ због свог односа према СССР-у чиме је отпочео оштар идеолошко-политички сукоб (Štrbac 1984: 90). Наредних месеци у међусобној преписци, како са СССР-ом, тако и са осталим чланицама ИБ-а, КПЈ је настојала да оправда своју политику да иако чврсто повезане међусобно и са СССР-ом, земље народне демократије морају бити суверене и независне у свом путу ка социјализму (Дедијер 1953: 517). Сукоб је кулминирао на заседању ИБ-а у Букурешту на којој је, без присуства југословенске делегације, усвојена Резолуција о стању у Комунистичкој партији Југославије,

28. јуна 1948. године. Резолуција је у осам тачака оптужила КПЈ за одступања од лењинистичке теорије партије, придавање већег значаја Народном фронту него партији, недостатак критике и самокритике, вођење непријатељске политике према СССР-у и СКП(б)-у (Štrbac 1984: 102). Крајем јула 1948. одржан је Пети конгрес КПЈ у Београду на коме је изражена јединствена подршка ставу ЦК КПЈ, поднети реферати и донета посебна резолуција о односу према ИБ-у, којом је потврђено историјско „не“ Стаљину (Odluke V kongresa Komunističke partije Jugoslavije 1948: 93-95). Након овога дошло је до притиска и искључивања Југославије из свих међународних организација које су биле под контролом СССР-а, као и раскидања ранијих аранжмана са циљем сламања Брозовог режима што се није догодило.

Са друге стране у Југославији је отпочео период одмазде и обрачуна са идеолошким неистомишљеницима, свима онима који су и даље подржавали СССР, а оптужба за подршку Резолуцији ИБ-а, постала је добар изговор и за уклањање свих непослушних кадрова из политике. Прве чистке у редовима партије догодиле су се и пре званичног доношења Резолуције ИБ-а, када су се под истрагом нашли Андрија Хебранг и Сретен Жујовић, чланови ЦК КПЈ, који су искључени из партије и завршили у затвору због подршке коју су давали Совјетском Савезу. Андрија Хебранг се касније према званичној верзији и убио у затвору, а Жујовић је рехабилитован после ревидирања ставова (Цветковић 2019а: 478).

Атмосферу репресије појачао је додатно страх од могуће совјетске војне интервенције као и сам осећај изолованости од осталих земаља комунистичког блока. Инциденти на границама су постали свакодневица, о чему говори податак да се у току трајања сукоба, у периоду од 1948. до 1956. године, догодио 8.261 гранични инцидент (Милетић 2020: 205). Чињеница је да је велики део чланова и симпатизера КПЈ постао потпуно збуњен новим развојем догађаја. Научени да у СССР-у гледају највећи ауторитет међу комунистичким државама, одједном су морали да се одрекну свих ранијих убеђења. Они који су стварно настављали да подржавају СССР, сматрали су да није реално очекивати Брозову победу у овом сукобу, због објективно неравноправних снага (Previšić 2019: 85).

Доношење Друге резолуције ИБ-а 1949. године, која је означила Београд као главни центар антикомунистичке пропаганде и америчке шпијунаже, још више је утицало на повећање репресије, јер је постало јасно да до помирења неће доћи (Цветковић 2019б: 90). Апарат УДБЕ је био главни у откривању, ислеђивању и кажњавању стварних и наводних ибеоваца. Често су главни доказни материјал представљала сведочења људи из најближе околине оптуженог, чланова колектива, пријатеља и чланова породице, при чему се додатно стварала атмосфера неповерења и страха. Због тога се избегавало чак и распитивање и занимање за личности ухапшених, како би се избегло скретање пажње на себе (Петрановић–Дауговић 1999: 76). Истражни органи су сматрали да је оптужени крив и настојали су да приликом испитивања докажу његову кривицу, натерају га на признање и на откривање истомишљеника.

Испитивања пред истражитељима су се понављала у односу на степен сарадње који је показивао оптужени. Некада је било довољно два, некада и десет саслушања пре него што се донесе одлука о казни. У међувремену су вршени притисци, вербални или физичко малтретирање у намери да оптужени призна и покаже

своју намеру да ревидира ставове. Физичко злостављање је зависило од тога колико је оптужени био спреман да сарађује (батине се најчешће нису примењивале код испитаника који су признавали кривицу) као и од самовоље иследника. Степен грубости у истрази је био индивидуалан, зависио је од личности иследника и оптуженог, као и у којој мери је процењено да је ухапшени био „несаломљив“ у својим ставовима. Оптужени нису имали право на адвоката, а приговори на казне су били изузетак, са тиме што је важило неписано правило да је боље не улагати жалбе на изречене пресуде. Уколико би се суђење одвијало у судници, често је било праћено увредама и добацавањем публике, а оптужени није могао очекивати да ће ико говорити у његову корист (Previšić 2014: 64).

У пракси постојале су две врсте казни: административне или судске. Кажњавање административним путем је било најчешће и на тај начин су кажњавани цивили за „лакша“ дела ибеовског карактера која су обухватале радње попут: ширења ибеовске пропаганде, разношење материјала, уношење панике и слично. Казне које су изрицане тим путем, подразумевале су опомене, новчане казне као и друштвено-користан рад и њима се желео ставити акценат на педагошку компоненту. За разлику од њих, судским путем су кажњавана војна лица, припадници милиције или цивили умешани у тежа дела по линији Информбироа. Њима су изрицане знатно ригорозније казне, попут губитка чина и службе, строге казне затвором до 20 година уз губитак грађанских права, а у најдрастичнијим случајевима и смртне казне (Previšić 2014: 71). За потребе издржавања затворских казни по линији ИБ-а, коришћени су логори и затвори за политичке осуђенике, а специјално за ову намену формиран је и комплекс логора на Голом отоку, један од најпознатијих и најсуровијих логора ове врсте за политичке кажњенике оптужене за подршку Резолуцији ИБ-а, кроз који је прошло више хиљада стварних и наводних кажњеника у току његовог постојања.

ФОРМИРАЊЕ ЛОГОРА НА ГОЛОМ ОТОКУ

Посебни логори за политичке затворенике, противнике актуелног монархистичког уређења (комунисте, усташе, припаднике ВМРО-а), формиран су још у Краљевини Југославији. Крајем 30-тих и почетком 40-тих година је на простору земље постојало више оваквих логора у: Билећи, Лепоглави, Вишеграду, Смедеревској Паланци, Керестинцу, Крушчици код Травника и Баратову код Сребренице, Међуречју код Ивањице (Цветковић 2019б: 102). Изолована јадранска острва чинила су се као добар избор, нарочито за заточење ухапшених комуниста који би на тај начин били далеко од источних граница и евентуалног добијања подршке из Совјетског Савеза. Према истраживањима Мартина Превишића, идеја да се Голи оток изабере за један такав логор, јавила се у међуратном периоду, када је тадашњи министар полиције Антон Корошец разматрао са кнезом Павлом могућност отварања логора, првенствено намењеног затварању комуниста у случају њихове евентуалне побуне (Previšić 2019: 200). Та идеја се чинила реалном тим пре што се знало да је ово место за време Првог светског рата служило за заробљенике које је ухватила аустријска војска. У међуратном периоду, Голи оток је био у поседу велетрговца Рада Вуковића, пореклом из Бриња и служио је за експлоатацију боксита.

Касније, након Другог светског рата, 1945. године, оток је конфискован, а не месту некадашњег италијанског покушаја експлоатације боксита, настала је озлоглашена „Петрова рупа“, у коју су довођени најтврђи ибеовци (Previšić 2014: 113).

Оснивање логора на Голом отоку у послератном периоду, за потребу интернације „ибеоваца“ и присталица Совјетског Савеза, у историографији није у потпуности разјашњено, првенствено због недостатка примарних историјских извора као и због поверљивости о постојању овог места. Према писању Владимира Дедијера, најпре је шеф Удбе за Хрватску, генерал Иван Стево Крајачић, заједно са скулптором Антуном Аугустинчићем обилазило острва у потрази за мермером који би познати вајар користио у свом раду, па су тако наишли на Голи оток, о чему су известили Едварда Кардеља, који је предложио да се на том месту оснује логор (Dediđer 1984: 465). Даље се сећања савременика размимоилазе, па тако високи функционер савезне Удбе, Слободан Крстић Уча, наводи да је њему Александар Ранковић дао задатак да заједно са Вељком Дракулићем, замеником Ивана Стева Крајачића, обиђе Голи оток и провери да ли је ово место прикладно за логор (Previšić 2014: 94). Генерал Удбе и начелник Централне управе логора за преваспитавање, наводи пак да је Александар Ранковић делегирао њега и једног геолога да испитају острво, те истиче улогу Мирослава Крлеже, који је извршио пресудан утицај на Јосипа Броза Тита да се определи за Голи оток (Цветковић 2019а: 515) Ипак, већина истраживача је сагласна да је коначну одлуку о одабиру Голог отока за формирање логора донео Јосип Броз Тито, те да су у томе свакако улогу одиграли и Александар Ранковић и Едвард Кардељ.

Изградња логорског комплекса је започета у лето 1949. године, а на њему су радили затвореници из Лепоглаве, њих око 200 доведених специјално за ову прилику. Изградња се одвијала у тајности и под строгим надзором УДБЕ, а за првог команданта логора у изградњи изабран је Слободан Крстић Учо. Осуђеници су за месец дана успели да изграде 11 монтажних објеката, што је био уједно и први логор на Голом отоку, познат као Стари мушки логор („Стара жица“). Поред њега на острву је изграђено касније још више логора: Нови мушки логор („Нова жица“), Радилиште 101 („Петрова рупа“) и женски логор (Цветковић 2019а: 515).

Прва група кажњених „ибеоваца“, њих 28, махом из Словеније и Хрватске транспортована је на Голи оток, бродом „Приморје“ већ 7. јула 1948, а након два дана придружена је и друга група од 1200 логораша. Према истраживањима Мартина Превишића, ове прве групе биле су третиране много блаже него што ће то касније бити случај са заточеницима Голог отока. Тек основан, логор је још био у повоју, управа се тек изграђивала, по узору на нацистичке логоре, али и на совјетске гулаге, иако су се југословенски комунисти покушавали дистанцирати од совјетских узора. На самом почетку у свакој бараци је постојао собни старешина, али он није вршио тортуру већ је имао функцију у организовању логорских активности. Чак и исхрана у самом логору није била лоша у односу на ондашње услове, а заточеници су се могли након рада и међусобно дружити (Previšić 2014: 98). Промена на горе уследила је доласком тзв. Босанске групе (затвореника из Централног затвора Босне и Херцеговине, међу којима је осим присталица „Резолуције ИБ“, било и других политичких кажњеника, усташа, четника па и криминалаца), коју је УДБА искористила за кажњавање других заточеника. Они су заслужни за завођење знатно

строжег режима на Голом отоку, касније прве асоцијације када говоримо о боравку на овом острву, као и „топлог зеца“,¹ синонима Голог отока (Previšić 2014: 102).

Тортура кажњеника постала је убрзо синоним за Голи оток, а најозлоглашенији у кажњавању су били тзв. „ревидирци“, робиијаши који су се малтретирањима осталих доказивали као „преваспитани“. Свака барака имала је свог командира, који је био задужен да ујутру изводи логораше на рад и доводи и пребројава увече, такође да спречи њихову међусобну комуникацију која се строго кажњавала. Поред њих логор је имао шест иследника, пропорционално броју република, док су „спољни“ милионери били распоређени дуж жице у озиданим бункерима и стражарили даноноћно. Од свих логора најтежи услови су били у „Петровој рупи“, која је називана и Манастир. Дубине 8 и обима 20 метара, име је добила по Петру Комненићу, председнику републичке скупштине Црне Горе и једном од првих становника. Служила је као место потпуне изолације, намењене најтежим преступницима - високим функционерима, оптуженим да су агенти НКВД-а. Они су ту боравили под најстрожом изолацијом, нико од осталих осуђеника није смео да их види нити да има контакт са њима, а вода и храна су им остављани на одређеној удаљености. Тајност је додатно појачавала атмосферу страха међу другим заточеницима (Цветковић 2019а: 516).

Методe физичке тортуре су временом постале све креативније и све више нехумане, са циљем потпуног психичког и физичког сламања кажњеника, мењања њихових политичких уверења, урушавањем и њиховог личног достојанства, а неке од њих попут „јапанске крагне“² су доводиле до смрти. Убијени су сахрањивани без икаквог обележја или су једноставно бацани у море. Болница која је постојала на Голом отоку била је скоро без икаквих медицинских средстава, а оболели су ту смештани више да не би заразили друге него да би добили медицинску помоћ.

Према истраживањима историчара Срђана Цветковића ниво репресије се разликовао у току постојања Голог отока, и највише је била изражена у првом периоду до 1948. до 1951. године, односно до Четвртог пленума и кампање демократизације друштва. Наредни период од 1951. до 1954. године, односно од Четвртог пленума па до смрти Стаљинове смрти, који у спољној политици доводи до окретања Западу, утицао је да се побољша статус заточеника, али уз сталан надзор и прогон над стаљинистима. Последњи период од 1954. до затварања логора 1956. године, које у спољној политици карактерише отопавање односа са Совјетским Савезом, довео је до попуштања терора над кажњеницима и релативног побољшања статуса затвореника (Цветковић 2019а: 521).

1 „Топли зец“, познат још и као „шпалир“ или „строј“, је био начин дочекивања нових кажњеника на Голом отоку. Придошлице су морале одмах по доласку да прођу кроз дворед сачињен од оних кажњеника који су се већ налазили у логору и који су их приликом проласка ударили, псовали и на њих викали. При томе су најгоре пролазили они који су одбијали да ревидирају своје ставове и одају своје истомишљенике, тзв. „репоње“. Сврха ове методе поред физичке тортуре и застрашивања, била је првенствено у томе да разбије солидарност међу логорашима и окрене их једне против других (Цветковић 2019а: 518).

2 Јапанска крагна, вид тортуре коришћен на Голом отоку, који је подразумевао обмотавање наквашеног конопца око главе заточеника, при чему се један чвор налазио на слепоочицама, а друга два на очима, и његово лагано загревање мотком која се потом окретала попут воденичног витла. Услед таквог притиска кажњеницима би најпре прскале очи, а затим би пуцала цела лобања од слепоочице ка унутрашњости - што је био вид посебно болне и споре смрти (Цветковић 2019а: 518).

СТАТИСТИЧКА АНАЛИЗА ЗАТОЧЕНИКА СА ПРОСТОРА
КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

За статистичку анализу осуђеника по основу Информбироа са простора Аутономне Косовско-метохијске области (АКМО) користили смо списак који је објављен у публикацији у издању Државног архива Србије и Института за савремену историју (Михаиловић–Јовановић и др. 2016). Списак се налази у Државном архиву Србије, фонд Безбедносна информативна агенција, збирка II, бр. 109, док су шифрарнице у истој збирци, али под бројем 105. Такође, копија списка се налази и у Хрватском државном архиву у Загребу. Овај је списак настао реконструкцијом уништене документације и имао је првенствену сврху праћења оних за које се сумњало да и даље могу бити опасни. На списку се налази 16.289 уноса, од чега су неке особе унете више, два или три пута. Када се дупли уноси прочисте, на њему остаје 16.090 имена. Ипак, стварни број заточеника је вероватно двоструко већи (Михаиловић–Јовановић и др. 2016: 24-37).

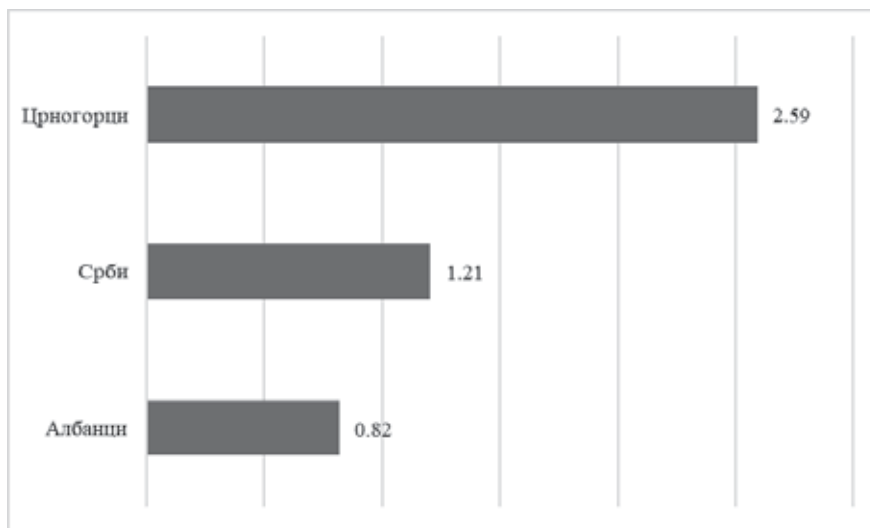
Поред имена и презимена заточеника, на списку се налази и датум рођења, општина порекла, народност, орган хапшења, орган коме је заточеник предат, датум хапшења, висина казне у месецима, врста казне, датум пуштања, врста одлуке и напомена да ли је заточеник повратник. Највећи број заточеника је био српске националности (7.184 – 41,51%). Други по реду су Црногорци са чак 3.552 заточеника, односно 21,81% од укупног броја заточеника, трећи Хрвати (2.586 – 15,88%), а потом следе Македонци (812 – 4,98%), Словенци (561 – 3,44%), Албанци (437 – 2,68%) итд. (Михаиловић–Јовановић и др. 2016: 39).

Од укупног броја уноса са списка, са простора АКМО, односно њених 28 општина, потицало их је 504. Нешто више од половине били су по народности Албанци (276). Потом следе Срби (143), Црногорци (51), Хрвати (5), Руси (2), Турци (2), по једна особа је била бугарске, македонске и словеначке националности, непозната народност је код 18 заточеника, а да су без држављанства наведено је код четири уноса. Процентуална размера је приказана на графикону у тексту испод.

Заточеници по основу ИБ-а са АКМО по народности

Иако је Албанаца било највише међу заточеницима са АКМО, то је пре свега због тога што су Албанци били далеко најбројнији народ. Да би се разумела размера, упоредићемо ове податке са националном структуром обрађиваног подручја са пописа становништва. У периоду када је функционисао Голи оток, извршена су три пописа становништва у ФНР Југославији – 1948, 1953. и 1961. године. Анализираћемо три најбројнија народа (Албанце, Србе и Црногорце). Албанаца је на попису 1948. године било 68,5%, 1953 - 64,9%, а 1961 - 67,1% (средња вредност 66,83%). Процент Срба је готово идентичан – 1948 - 23,6%, 1953 - 23,5%, 1961 - 23,5% (средња вредност 23,53%). Удео Црногораца у становништву је идентичан и на сва три пописа износи 3,9%. Упоређењем долазимо до закључка да су на АКМО по основу Информбироа далеко највише прогоњени Црногорци, којих је било заточено 2,59 пута више него што је био њихов удео у становништву. Удео Срба је такође већи него што је њихова заступљеност у становништву (1,21), док је удео Албанаца заточеника за 1,25 пута мањи од њиховог удела у становништву (Grabeljšek–Kosić Kovačević i dr. 1992: 12).³

Однос удела у броју заточеника по основу Информбироа и удела у укупном становништву АКМО

Анализирајући географски распоред заточеника, закључујемо да је значајно већи број заточеника био из општина са историјског подручја Метохије, него са Косова. Све три општине са највећим бројем заточеника (Ђаковица, Пећ

3 Црногорци су били најзаступљенији и међу тзв. „неоибеоцима“ почетком 1970-их. Најбројнија група је била „Пећка“. Њихов циљ је био формирање Нове комунистичке партије Југославије која је требало да окупи све снаге „социјалистичке народнодемократске и антигитовске оријентације“. Међутим, похашшени су и осуђени на високе затворске казне (Cvetković 2012: 147-164).

и Призрен) су из Метохије. Из метохијских општина је било пореклом 313 особа (62,1%), из косовских 187 (37,1%), док је за четворо само наведено да су из АКМО, без општине порекла.

Заточеници по основу ИБ-а са АКМО по општини порекла

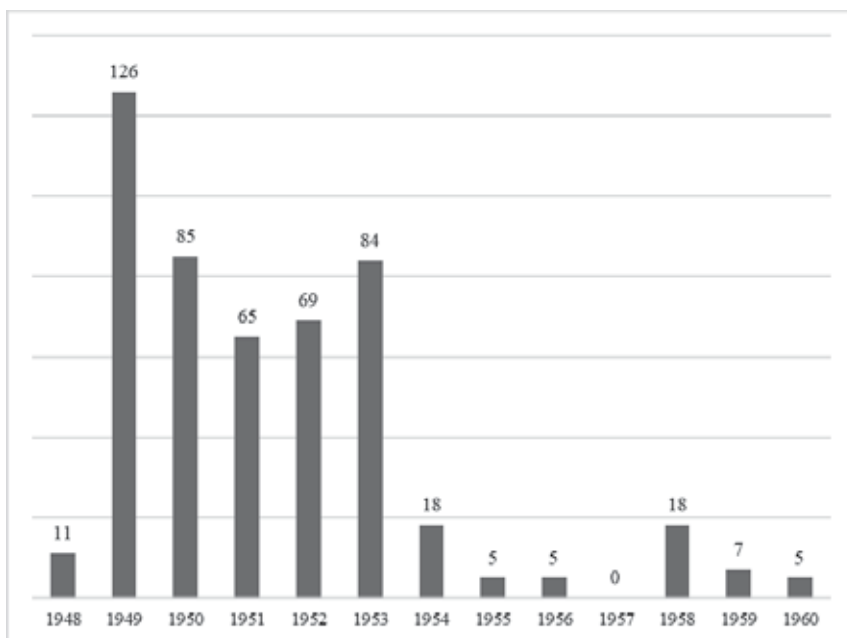
ОПШТИНА	Укупно	Албанци	Срби	Црногорци	Остали
Ђаковица	113	98	4	8	3
Пећ	97	50	13	24	10
Призрен	91	43	42	0	6
Приштина	41	16	17	6	2
Косовска Митровица	36	16	12	3	5
Гњилане	27	13	13	0	1
Урошевац	12	4	8	0	0
Липљан	11	0	8	2	1
Исток	10	8	0	2	0
Косовска Каменица	9	0	9	0	0
Ораховац	9	5	4	0	0
Сува Река	8	6	2	0	0
Вучитрн	8	1	4	2	1
Подујево	7	2	3	2	0
Глоговац	6	3	1	0	2
Србица	5	4	0	0	1
АКМ Област	4	2	1	1	0
Витина	3	0	2	0	1
Орлане	2	1	0	0	1
Зјум	2	2	0	0	0
Дечани	1	1	0	0	0
Качаник	1	1	0	0	0
Лепосавић	1	0	0	1	0
УКУПНО	504	276	143	51	34

Заточеници по основу ИБ-а са АКМО по општини порекла и народности

У списку логораша наведени су и оперативни подаци о органу хашпења, односно органу коме је ухапшеник предат. Као органи у овој категорији, поред свих републичких Управа државне безбедности, наводе се и савезна УДБ-а и Контраобавештајна служба Југословенске народне армије, али и УДБ-а за Београд. Логораше из Аутономне Косовско-метохијске Области, што је и логично, највише је хашсила УДБ-а НР Србије (257 – 50,99%). Потом следе УДБ-а ФНРЈ (101 – 20,04%), КОС ЈНА (67 – 13,29%), УДБ-а за Београд (19 – 3,77%), УДБ-а НР БиХ (9 – 1,79%), УДБ-а НР Црне Горе (5 – 0,99%), УДБ-а НР Хрватске (4 – 0,79%), остали органи (4 – 0,79%), УДБ-а НР Словеније (1 – 0,20%), УДБ-а НР Македоније (1 – 0,20%), док је орган хашпења непознат код 36 уноса са списка. Као најзаступљенији орган коме су ухапшеници „предати“ такође стоји УДБ-а НР Србије (316 – 62,70%). Код чак 144 уноса није познато коме су предати (28,57%), а потом следе: УДБ-а за Београд (22 – 4,37%), УДБ-а НР Хрватске (6 – 1,19%), УДБ-а НР Црне Горе

(5 – 0,99%), УДБ-а ФНРЈ (4 – 0,79%), УДБ-а НР БиХ (3 – 0,60%), УДБ-а НР Македоније (2 – 0,40%), КОС ЈНА (1 – 0,20%) и УДБ-а НР Словеније (1 – 0,20%).

Хронолошки анализирајући хапшења, јасно је видљиво да је највећи замах репресије био од 1949. до 1953. године. Са Космета је био и један заточеник који је стигао у првом транспорту (7. јула 1948) – Новица Дејановић из Лицљана. У логор је дошао са 25 година старости и у два наврата (7. јул 1948 - 10. новембар 1953; 4. јун 1958 - 26. децембар 1960) укупно је у њему провео готово осам година. Иако је Голи оток распуштен 1956. године, по основу Информбироа су и наредних година људи хапшени, али су очигледно пролазили кроз регуларни затворски систем (Михаиловић–Јовановић и др. 2016: 27-28, 157).

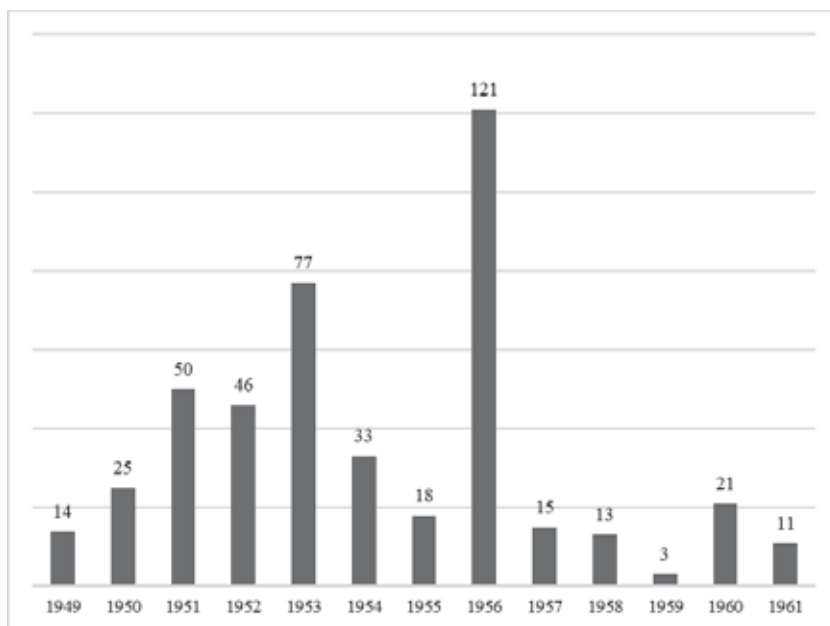

Заточеници по основу ИБ-а са АКМО по години хапшења

У списку је, у месецима, наведено и на колико времена су заточеници осуђени. Албанци су просечно добијали 71 месец, Црногорци 49, а Срби 42. Додељена казна није увек кореспондирала са одслуженом казном. Једина двојица логораша са Космета који су у логор дошли 1949. године, а пуштени су 1961, дакле после пуних 12 година, били су Срби по националности (Обрад Малишић и Милија Перовић). Такође, од дванаест логораша који су били повратници, односно два пута кажњавани, шест су били Срби, четворица Албанци и двојица Црногорци. Укупно је пет лица са простора АКМО „умрло на издржавању казне“ – тројица Срба и два Албанца (Михаиловић–Јовановић и др. 2016: 85-527).

У једној од колона наведена је и „врста казне“. Административном казном је кажњено 219 логораша (43,45%), судском казном 249 (49,40%), казном „посебне установе“ 20 (3,97%), непознато је врста казне за 11 (2,18%), а као што смо већ навели петоро логораша је „умрло на издржавању казне“ (0,99%).

Логораши су пуштани на један од четири начина. Помиловањем су пуште- на 94 заточеника (18,65%), смањењем казне 34 (6,75%), условним отпустом 30 (5,95%), док за чак 346 није ништа наведено (68,65%). Међу последњима, којима није назначен разлог пуштања, највећи део су чинили они којима је казна истекла. Занимљива је и хронологија, коју можемо анализирати на основу датума пуштања. Јасно се види да је највећи број логораша пуштен 1956. године, када је Голи оток и затворен. Од 121 особе са АКМО који су пуштени 1956, чак 96 је изашло на Дан републике – 29. новембра 1956. године (Grabeljšek–Kosić Kovačević 1992: 11).

Заточеници по основу ИБ-а са АКМО по години пуштања

Заточеници са простора Аутономне Косовско-метохијске Области у мањем су броју били репресирани по основу Информбироа, у односу на удео укупног становништва посматраног простора. Наиме, према попису из 1948. становништво АКМО је чинило 4,61% од укупног становништва ФНРЈ, 1953. године 4,77%, а 1961. године 5,20%. Средња вредност од ова три удела јесте 4,86%. Будући да су, као што смо већ навели, из АКМО била 504 од укупно 16.289 уноса у списку, закључујемо да удео АКМО износи 3,09%, односно 1,5 пута је мањи од удела становништва АКМО у становништву ФНРЈ.

ИЗВОРИ

Odluke V kongresa Komunističke partije Jugoslavije. Beograd. Kultura: 1948.

Petranović 1995: Branko Petranović. *Zapisi sa sednica Politburoa Centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945 – 7. jul 1948).* Beograd: Arhiv Jugoslavije.

Михаиловић-Јовановић и др. 2016: Драгослав Михаиловић-Мирослав Јовановић и др. *Заточеници Голог ојока. Рејсџар лица осуђиваних збој Информбироа. Документи Управе државне безбедности ФНР Југославије.* Beograd: Архив Србије, Институт за савремену историју.

ЛИТЕРАТУРА

- Anikejev 2011: Anatolij Anikejev. „Sovjetsko – jugoslovenski sukob 1948. godine. Loša volja Staljina ili svestan izbor Josipa Broza Tita. Problem interpretacije.“ *Tito – viđenja i tumačenja*. Ur. Olga Manojlović Pintar. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
- Banac 1990: Ivo Banac. *Sa Staljinom protiv Tita, Informbirovski rascjepi u jugoslavenskom komunističkom pokretu*. Zagreb: Globus.
- Dedijer 1953: Vladimir Dedijer. *Josip Broz Tito, Prilozi za biografiju*. Beograd: Kultura.
- Grabeljšek-Kosić Kovačević i dr. 1992: Dragana Grabeljšek-Maja Kosić Kovačević i dr. *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1961. godini. Nacionalni sastav stanovništva FNR Jugoslavije: podaci po naseljima i opštinama. Knj. 3*. Beograd: Savezni zavod za statistiku.
- Милетић 2020: Марко Милетић. „Инциденти на границама између Југославије и земаља Информбироа (1948 – 1955)“. *Токови историје*, бр. 2/2020, 185–208.
- Мораћа-Стојановић 1985: Pero Morača-Stojanović. *Povijest Saveza komunista Jugoslavije*. Beograd: Izdavački centar „Komunist“.
- Previšić 2014: Martin Previšić. *Povijest Informbiroovskog logora na Golom otoku 1949 – 1956*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Previšić 2023: Martin Previšić. *Goli otok: istorija*. Beograd: Vukotić media.
- Petranović 1988: Branko Petranović. *Istorija Jugoslavije 1918 – 1988, III*, Beograd: Nolit.
- Петрановић-Даутовић 1999: Бранко Петрановић-Сава Даутовић. *Велика шизма: четиридесет година*. Подгорица: ЦИД.
- Tošić Malešević 2016: Nikola Tošić Malešević. „Jugoslavija i Informbiro - uzroci i početak sukoba“, *Vojno delo*, br. 3/2016, 302–321.
- Cvetković 2012: Srđan Cvetković, „Neoliberalci. obračun sa prosovjetskom opozicijom u SFRJ i kidnapovanje Vlade Darčevića“, *Istorija 20. veka*, br. 2/2012, 147-164.
- Цветковић 2019а: Срђан Цветковић. *Између срца и чекића, књига 1*, Београд: Службени гласник.
- Цветковић 2019б: Срђан Цветковић. „Ко је све био на Голом отоку?“ *Токови историје*, бр. 2/2019, 83–109.
- Štrbac 1984: Čedomir Štrbac. *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja. Sukob KPJ i Informbira*. Beograd: Prosveta.

Ena S. MIRKOVIĆ

Nebojša V. STAMBOLIJA

STATISTICAL ANALYSIS OF COMINFORM PRISONERS
FROM THE TERRITORY OF THE AUTONOMOUS REGION
OF KOSOVO-METOHİJA

SUMMARY

The conflict with the Communist Information Bureau and the severing of allied relations with the Soviet Union marked a turning point in the development of the Communist Party of Yugoslavia. From being a loyal follower of the USSR, communist Yugoslavia became the first country to develop its own path to socialism, and Josip Broz was the first communist leader to say a historic no to Josef Vissarionovich Stalin. The consequences of this decision for the country were manifold, on a political, economic, military and social level. One of them was that repression was launched against anyone who expressed sympathy for the USSR or criticized the new Yugoslav policy. The result was the arrest and interrogation of thousands of people “for their real or alleged support for the Cominform” and their punishment and incarceration in prisons and camps throughout

Yugoslavia. One of the most famous and notorious was the camp complex on the Adriatic Island of Goli Otok, which was set up for the very purpose of punishing “cominformers” from all over the country. In this paper, we have attempted to statistically analyze the structure of the Goli Otok prisoners from the Autonomous Region of Kosovo-Metohija (AKMO) based on the relevant literature and historical sources.

Keywords: Goli otok, Cominform, Kosovo and Metohija, prisoners, repression, communists.